

Klieren, vooruitgang, macht en schandalen

Organon veroverde begin vorige eeuw de wereld vanuit het arme industriestadje Oss. Het inspireerde Saskia Goldschmidt tot haar roman *De hormoonfabriek*.

door Mieske van Eck

Alles van het vee is bruikbaar in de slachterijen van Zwanenberg in Oss. Wat niet eetbaar is, kan altijd nog dienen als kunstmest, zeep of borstels. Varkens en runderen hebben van kop tot staart waarde. Uitgezonderd hun organen. En dat nu steekt Saal van Zwanenberg, de jonge industrieel die in 1921 zijn overleden vader opvolgt als directeur.

En dan sluit de Joodse ondernemer een monsterverbond met de Joodse wetenschapper Ernst Laqueur. Voor die tijd tamelijk ongebruikelijk. De industrieel en de chemicus plaatsen door hun successen met Organon het industriestadje Oss in luttele jaren op de wereldkaart. Ze hebben de wind van de vooruitgang in de rug. En dat in een tijd dat rechten van werknemers en patiënten allesbehalve strak geregeld zijn.

En zo gaan Van Zwanenberg en Laqueur de geschiedenis in als helden van de vooruitgang en wegbeveerders van de anticonceptiepil. Maar zo mooi is het vast niet geweest, meende Saskia Goldschmidt (Amsterdam, 1954) toen ze in archieven op die geschiedenis van vooruitgang, geld, macht en hormonen stuitte.

Want waarom staat niets in de boekjes over die andere Zwanenberg die in de directie van de slachterij en vleesfabrieken zat, de broer van de als weldoener afgeschilderde Saal? Goldschmidt zag in de archieven dat deze broer in 1938 was veroordeeld voor misbruik van fabrieksmeisjes en in de

Saskia Goldschmidt

oorlog stierf in Auschwitz. En daar begint de schrijfster te fantaseren, met als resultaat een schitterende roman waarin we de adem van die tijd van vooruitgang tussen twee wereldoorlogen voelen, waar de crisis rondwaart en de oorlog zijn vernietigend werk doet. Geld, macht, hormonen, wetenschap, liefde, misbruik en verraad vormen de rode draden door het boek. Een verhaal waarin testosteron en oestrogenen de mensen in hun greep krijgen. Maar *De hormoonfabriek* is vooral doortrokken van een gevoel van vergeefsheid en spijt. En dat komt door Mordechai (Motke) de Paauw, het andere ik van Zwanenberg, die we van held met een breed geweten zien eindigen als machteloze oude man, die zich op zijn sterfbed rekenschap geeft van al zijn successen en misslagen. Geen mooie rol speelt deze Motke de Paauw in het verhaal van de opgang van het Osse bedrijf. Meedogenloos streeft hij zijn doelen na, anderen desnoods verpulverend onder zijn machtige wil. Met de succesvolle en gewiekste chemicus Rafaël Levine heeft hij een haat-liefdeverhouding. Inwendig is Motke afgunstig op de man die wel heeft mogen studeren, terwijl hijzelf door zijn vader al jong

Het laboratorium waarmee Organon in 1923 zijn activiteiten in Oss begon.

de fabriek in werd geschopt. En dan is daar nog de moeizame relatie met zijn tweelingbroer Aron, die hij als adjunct-directeur naast zich moet dulden, maar op wie hij diep neerkiijkt. Al maakt zijn broer desondanks een zeldzaam vleugje beschermersinstinct in hem los. In de roman valt Aron te zien als het betere ik van Motke. Goldschmidt dicht het misbruik van fabrieksmeisjes dan ook vooral aan

de viriele Motke toe. Aron schildert zij als slachtoffer van door zijn broer uitgelokte experimenten met hormonen. Tegenstellingen zijn er ook tussen Motke en zijn vrouw Rivka, die het niet pikt dat haar man zich aan zijn medewerksters vergrijpt. Dat Motke deze meisjes ook onderwerpt aan experimenten met nieuwe geneesmiddelen ontgaat haar, maar niet Levine, die Motke de les leest over het geknoei met zijn

'zielsklieren', zoals de chemicus de hormonen noemt. Ook op het fabrieksstadje Oss kijkt Motke neer. Een slijkdorp en een gribusgat vindt hij het maar. De oorlog zorgt voor een definitieve verwijdering tussen De Paauw en Levine. Motke vlucht met zijn gezin naar Engeland. De idealistische Levine wil op zijn post blijven en maakt onvermijdelijk vuile handen. En dat is wat De Paauw gebruikt om zich van de ge-

dreven chemicus te ontdoen. De roman over de trotse gewelddenaar De Paauw is gebaseerd op fantasie, maar bevat misschien wel meer waarheid dan ons lief is.

Saskia Goldschmidt - *De hormoonfabriek*, Cossee, 18,90 euro. Presentatie: Groene Engel Oss, vr 2 nov 15.00 uur.

Meer over *De hormoonfabriek* op brabantsdagblad.nl/brabant

Organon

- Saal van Zwanenberg richtte in 1923 Organon op om nieuwe geneesmiddelen te ontwikkelen uit slachtafval dat anders zou worden weggegooid.
- Organon werd een dochter van Zwanenberg Slachterijen en Fabrieken, de exportslachterij die in 1887 in Oss is opgericht.
- Zwanenberg werkte in Organon samen met de chemici Ernst Laqueur (in de roman Rafaël Levine) en Jacques van Oss.
- Organon boekte internationale successen door het toepassen van hormonen in geneesmiddelen, die uiteindelijk zouden leiden tot de geboorte van de anticonceptiepil.
- Saskia Goldschmidt liet zich voor haar roman *De hormoonfabriek* inspireren door de twee Joodse broers die in de directie van Organon zaten. In de roman heten zij Mordechai (Motke) en Aron de Paauw.
- De ene broer leeft voort als succesvol zakenman en weldoener.
- De andere broer, van wie weinig bekend is, is in 1938 veroordeeld voor misbruik van zijn werknemers. Hij is in Auschwitz vermoord.